

Architectonisch erfgoed in Rheden en Renkum baart zorgen

De Gelderse gemeenten Rheden en Renkum vormen in meerdere opzichten elkaars spiegelbeeld: gelegen tegen respectievelijk de oost- en westzijde van Arnhem, ingebed in een landschap van Veluwezoom en riviervallei en met een vrijwel identiek aanzien, grotendeels bepaald door de architectonische, stedenbouwkundige en geografische ontwikkelingen tussen circa 1850-1940.

Onlangs werden deze ontwikkelingen systematisch vastgelegd door het *Monumenten Inventarisatie Project* (MIP). Uit het onderzoek kwamen relatief zeer veel waardevolle objecten en enkele bijzondere gebieden tevoorschijn. De vraag dringt zich dan op: welke architectonische erfenis bezitten de beide gemeenten en hoe denken zij hiermee in de toekomst om te gaan? In dit nummer van Heemschut komt Rheden aan bod, het volgende zet Renkum in de schijnwerpers. De gemeente Rheden ligt noordelijk

voornamelijk agrarisch van karakter. De uitbreidingen, waaraan zij daarna blootgesteld werden, hingen samen met de volgende drie factoren:

- de vestiging van welgestelden, die in Indië, Rotterdam of Amsterdam door middel van handel en industrie fortuin verworven hadden en 'buiten' wilden gaan wonen;
- de bloei van het toerisme, eveneens vanwege het natuurschoon;
- de ontwikkeling van de industrie.

De dorpen ontleen nu nog een aanzienlijk deel van hun architectoni-

- schaapskooien, een zalmkwekerij, een steenfabriek en de *Gazelle-fietsenfabriek* in *Dieren-Noord*;
- eveneens in *Dieren-Noord* aan de spoorweg (1865) het resterend stationsdeel, de *Gazelle-fietsenfabriek* en langs het *Apeldoorns kanaal* (circa 1860) twee bruggen met dienstwoningen en over de IJssel de boogbrug *Ellecom-Doesburg*;
- kerken, pastoriën, begraafplaatsen, kloosters, postkantoren, het voormalige gemeentehuis en bunkers als onderdeel van de IJssel-linie.

Op stedenbouwkundig terrein komt het verschijnsel van lintbebouwing langs verbindingswegen veelvuldig voor. Het meest gave voorbeeld hiervan is de *Zutphensestraatweg* en omgeving met villa's, herenhuizen, middenstandswoningen en winkels in *Dieren-Zuid*. Karakteristiek voor de gemeente is ook de situering van villa's op verkavelde landgoederen. Zo hoorde de grond van het fraaie villapark *Overbeek* (1901 en later) in *Velp-Noord* oorspronkelijk tot de gelijknamige achttiende-eeuwse villa, die men omstreeks 1907 liet afbreken. In een ander gebied in *Velp-Noord* is er eveneens sprake van een sterke relatie tussen bebouwing en omgeving. Het betreft een wijkje met blokken middenstandswoningen, beïnvloed door de stijl van de Amsterdamse School, dat in 1922 op planmatige wijze door het architectenbureau *Vorkink en Wormser* is opgezet.

Schat aan jonge bouwkunst

Rheden bezit een schat aan voorbeelden van jonge bouwkunst. Zij zijn deels te plaatsen in een bijzonder stedenbouwkundig verband, waarvan de drie bovenaangehaalde voorbeelden getuigen, of in een waardevol landschappelijke omgeving. Wil men die erfenis voor de toekomst veilig stellen, dan is een gestructureerd en slagvaardig monumentenbeleid een vereiste. Hoe staat het overigens met de monumentenzorg in de gemeente?

Gemeentelijk beleid

Tot nu toe zijn er door het rijk 37 monumenten geregistreerd. Hieronder vallen een reeks kastelen en buitenplaatsen, kerken, woonhuizen, boer-

Zusterklooster 'St. Jozef' (1914) aan de Rozendaalselaan, Velp-Noord. De villa heette oorspronkelijk 'Arva'. De architecten zijn Freem en Bremer.

aan de helling van de Veluwe en wordt zuidelijk door de grillig verlopende IJssel begrensd. Op de overgang van de stuwwal naar het rivierdal bevinden zich de kernen van de dorpen, van west naar oost, *Velp*, *Rheden*, *De Steeg*, *Ellecom*, *Dieren*, *Spankeren* en ietwat noordelijker *Laag-Soeren*. Zij worden aaneengeschakeld door een oude hoofdweg langs de Veluwerand. De nederzettingen waren tot circa 1850 klein en

sche en stedenbouwkundige identiteit aan de in de periode 1850-1940 ondergane veranderingen. Op het gebied van de architectuur is de volgende vierdeling te maken.

Vierdeling

- talrijke villa's en middenstandswoningen en enige arbeiderswoningen;
- hotels, pensions, in *Laag-Soeren* een kuurbadhuis, boerderijen,

derijen en ook kleinere objecten zoals een schaapskooi, een herdenkingsobelisk en een muur van het voormalige landgoed *Hof te Dieren*. Op gemeentelijk niveau is sinds het begin van de jaren tachtig een monumentenverordening van kracht en ontplooit een monumentencommissie zijn werkzaamheden. De commissie adviseert B. en W. bij onder meer het samenstellen van de monumentenlijst. Bij de selectie van de monumenten hanteert men de criteria van de Bond Heemschut, hetgeen de goedkeuring van B. en W.

waarheid.'

Het is niet uitgesloten, dat de commissie haar criteria zal moeten 'bijschaven' om zo met minder monumenten uit te komen. Om de geldelijke lasten in betere banen te kunnen geleiden denkt Van Dijk aan een soort meerjarenprogramma analoog aan die van de rijksmonumenten.

Een andere zaak die een effectief monumentenbeleid in de weg kan staan, is het gebrek aan ruimte voor nieuwbouw. Rheden is geen groei-gemeente, in principe mag er niet in het buitengebied gebouwd worden.

buitengebied en het concept *Landschapsbeleidsplan* (gemeentelijk).

Gezien het toekomstige verstedelijingsproces van het gebied Arnhem-Nijmegen kan de recreatieve functie van Rheden belangrijker worden dan zij al is. Monumenten kunnen een extra aantrekkingskracht uitoefenen op het toerisme. Volgens Van Dijk, ook wethouder van toerisme, recreatie en cultuur, is dit een sterk argument bij de verdediging van zijn monumentenzaak. En wellicht ziet de gemeente het bedrijven van monumentenzorg wat minder zorgelijk tegemoet...

Met dank aan de heer C. van Dijk en de heer J. Lotze, ambtenaar Dienst Ruimtelijke Ordening.

V. M. J. A. N. Collette is kunsthistoricus en lid van de Provinciale Commissie van de Bond Heemschut Gelderland.

Neo-renaissance villa (1894) aan de Zutphensestraatweg in Dieren-Zuid. Architect: E. Lofvers.

heeft. Eerst worden alle kernen aangepakt en daarna het buitengebied. *De Steeg* is met 25 monumenten afgerond. *Dieren-Zuid*, een 'gevoelig gebied', is nu in behandeling en zal een fors aantal opleveren. Schattingen duiden op een totaal van maar liefst 650 potentiële monumenten in de hele gemeente.

Financiering struikelblok

De financiering zal dan het grote struikelblok kunnen zijn. Het monumentenfonds bedraagt momenteel 1,5 ton voor lopende zaken en jaarlijks komt er 1 tot 1,5 ton uit het stadsvernieuwingsfonds voor onderhoudssubsidies en restauraties beschikbaar. Wethouder *C. van Dijk* met de portefeuille monumenten deelde het volgende mede: 'Aangezien het aantal monumenten op dit moment nog niet zo groot is, zitten we financieel nog ruim in ons jasje. Bij de Raad bestaat de intentie om het gemeentelijke monumentenbeleid consequent en serieus aan te pakken. Maar het is afwachten in hoeverre zij dat bij een totale financiële afweging zal waarmaken. Dan komt het bekende uur U, het uur der

Dit betekent, dat de druk op de historische dorpskernen toeneemt als het gaat om eigentijdse architectonische en stedenbouwkundige invullingen of aanpassingen. Volgens Van Dijk moeten dergelijke ontwikkelingen in de toekomst toelaatbaar zijn, anders ontstaat er een 'trendbreuk'. Hij denkt aan de bouw van bijvoorbeeld woningen tegen de uiterwaarden in Dieren-Zuid en winkels in Velp-centrum. 'In Velp heb je dan het eeuwige economische belang afgezet tegen de cultuurhistorische waarde, daar doen we duidelijk aan belangenafweging', aldus de wethouder, die ook middenstands- en economische zaken beheert.

Naast de zorg om de monumenten zelf ziet de gemeente het ook als haar taak de landschappelijke omgevingswaarde van die bebouwing te versterken. Groenelementen zoals parken en lanen zullen extra aandacht krijgen. Deze voornemens vallen binnen het kader van de gemeentepolitiek om het groengebied zo veel mogelijk intact te laten. Als uitgangspunten hanteert men hierbij: het *Streekplan Midden-Gelderland* (provinciaal), het *Bestemmingsplan*

Heemschut-agenda

11 mei

Ledendag te *Woerden* met excursie, georg. door Heemschut-Utrecht. Leden kunnen ook niet-leden introduceren. Aanvang 10 uur. (Zie ook pagina 35 en het vorige nummer pag. 23)

11 mei

Nationale Molendag.

25 mei

Excursie naar de *Alblasserwaard*, georg. door Heemschut-Zuid-Holland. Aanvang 9.30 uur bij station van Dordrecht. (Zie ook pag. 35)

1 juni

Algemene Ledenvergadering Bond Heemschut te Apeldoorn met daarna excursie naar *Paleis Het Loo*. Aanvang 11 uur (zie ook pag. 35)

1 juni

Excursie naar *marinewerf Den Helder* en het eiland *Wieringen*. Georg. door Heemschut-Noord-Holland. (Zie ook pag. 35)

10 augustus

Excursie naar Oirschot, georganiseerd door P. C. Heemschut Nrd. Brabant.

7 september

Excursie naar *Zuid-Limburg* (gebied van de Geul vanaf Valkenburg tot aan haar uitmonding in de Maas). Georg. door Heemschut-Limburg. (Zie ook pag. 35)

5 oktober

Landelijke Heemschutdag in *Hilversum*. (Zie ook pag. 35)